

DE SCHUURKERKEN VAN HILVARENBEEK

J. VANGILS

Wie het boek „Hilvarenbeek tot 1813” van P.C. de Brouwer leest en ook de inhoud kent van het oud-administratief archief van Hilvarenbeek, komt al snel tot de conclusie dat De Brouwer, vooral voor de periode na 1648, geput heeft uit de Beekse resolutieboeken. Dit wordt nog eens bevestigd door zijn bronvermeldingen.

Hierdoor heeft De Brouwer vele andere bronnen, dikwijls voornamere, niet geraadpleegd, wat geleid heeft tot foutieve stellingen o.a. betreffende de Beekse schuurkerken.

Door het combineren van gegevens uit verschillende archieven kwam ik tot een andere kijk op de geschiedenis van deze kerken, waarbij ik echter geen volledigheid pretendeer, omdat nog meer bronnen geraadpleegd moeten worden.

HET EINDE VAN DE R.K. GODSDIENSTUIOEFENING TE HILVARENBEEK

De moeilijkheden voor de katholieken in de Meierij beginnen al in 1629, als na de verovering van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik, het touwtrekken om de macht in de Meierij een aanvang neemt tussen de Republiek der Nederlanden en het Spaanse bewind. Tevens wordt al meteen na de val van 's-Hertogenbosch een begin gemaakt met de systematische protestantisering van stad en Meierij.

Op 20 oktober 1629 vaardigde de Staten-Generaal een plakkaat uit, waarbij alle uitoefening van het katholicisme verboden werd. In 1633 voorzag de Bossche kerkeraad zes plaatsen in de Meierij van een predikant.

De grote uittocht van priesters begon in 1636, naar aanleiding van de plakaten der Staten-Generaal van 2 februari en 2 december van dat jaar.

Volgens P.C. de Brouwer wordt in dat jaar de Beekse kerk definitief gesloten, al blijft ze tot 1648 in handen van de katholieken.

Wat De Brouwer niet vermeldt, is dat in deze periode ook een einde komt aan de kerkdiensten in de kapel aan de Westerwijk.

In 1680 verklaren de Beekse schepenen immers ter instantie van de kerkmeesters van Oisterwijk dat „'t waerachtig is te wesen dat onder de gehuchte van de Westerwijk tot Hilvarenbeecq is staende eene capelle de welcken boven memorie van menschen aldaer gestaen heeft ende waerinne eertijts ten tijde de Meierije is geweest onder gebiedt van den coninck van Spaingien de Roomsche dienst is gedaen tot welcken eijnde de selve was geboudt, maer dat noijt eenige dooden ofte lijcken aldaer ofte buijten het erff van de selve capelle sijn begraven”.

DE SCHUURKERK TE POPPEL

Na de plakaten van 1636 is pastoor Gisbertus van Grinsven uit Hilvaren-

beek vertrokken naar Antwerpen, waar hij begon te ijveren voor de bouw van een schuurkerk in het Poppelse gehucht Hulsel, welke verrees in 1643 en welke door Van Grinsven vanuit Weelde bediend werd. Het Beekse kerkinterieur werd naar de „clusa de Roover” overgebracht, behalve de koorbanken, preekstoel en triomfkruis en uit de kerkrekeningen blijkt dat in deze schuurkerk ook orgel en vedel gespeeld werd. Bisschop Nemius van Antwerpen was blijkbaar zo onder de indruk van de geloofsijver van de Bekenaren, dat hij deken Nicolaus Cuijlen van Turnhout in 1652 opdracht gaf de schuurkerk te vergroten of opnieuw op te bouwen.

Wie in deze jaren de bediening van deze kerk verzorgd heeft is minder duidelijk, want in 1654 vinden we Gisbertus van Grinsven terug in Hoogstraten. Hij noemt zich dan nog wel pastoor van Hilvarenbeek, maar is als kanunnik verbonden aan de Kathelijnekerk van Hoogstraten en als grondeigenaar vinden we hem terug te Meer.

In 1659 is hij overleden en krijgen de kerkmeesters van de kerk „tot Hulsel by Roover” volmacht een legaat van 200 gulden te aanvaarden „ten behoeve van den geestelycken bediender oft pastoor van Hilvarenbeek”.

We komen nu op het punt waar de archiefgegevens afwijken van de stellingen van P.C. de Brouwer en Dom. de Jong, schrijver van het boek „Grenskapellen”.

Volgens beiden is de schuurkerk onder Poppel in 1685 ingestort, maar werd ze zo goed en kwaad als het ging weer opgebouwd. Volgens De Brouwer deed deze kerk nog dienst tot 1722. Dom. de Jong maakt het nog bonter en laat deze kerk bestaan tot 1801.

Verder laat P.C. de Brouwer de in 1659 reeds overleden pastoor Van Grinsven tot 1674 dienst doen als pastoor van de schuurkerk te Rovert en beweert hij dat de Hilvarenbeekse pastoors tot 1722 bij voortdoring woonachtig waren aan de overzijde van de grens (Hilvarenbeek tot 1813 blz. 65 en 79).

Vooraf deze gegevens deden mij twifelen aan de juistheid van de stellingen van De Brouwer en De Jong, omdat mij bekend was, zoals we nog zullen zien, dat de pastoors in de laatste decennia van de 17e eeuw wel woonachtig waren te Hilvarenbeek.

DE TWEEDE SCHUURKERK VAN HILVARENBEEK (1671-1722)

De tweede schuurkerk stond in de dorpskom van Hilvarenbeek aan de publieke weg op de dries van mr. Gijsbert van den Nieuwenhuijsen.

De waarheid van deze stelling zal blijken uit de volgende gegevens, tot 1722 slechts indirecte verwijzingen, maar naar mijn gevoel met voldoende bewijskracht.

Een direct gegeven werd pas gevonden in het jaar 1722.

Het eerste bewijs geeft een vreemde zaak, waarin de katholieke president-schepen Peter Cornelis Bruurs een verraderlijke Judasstreek levert.

Door P.C. de Brouwer wordt deze Bruurs genoemd als een van de figuren, waaraan het te danken was dat de Beekse schepensstoel na 1648 nog zo lang

door katholieken bezet kon blijven.

Mogelijk was dit te wijten aan de politieke rol van Bruurs, die we verder tegen zullen komen in minder fraaie omstandigheden.

In 1689 werd de „Roomsche” kerkdienst *te Hilvarenbeek* verstoord door de gewezen drossaard van het dorp, Jacobus Emens. Aan vorster Jordaen Pellen verklaart Emens later dat president-schepen Bruurs „oirsaeck was geweest dat hij Emens de Paepsche kercke heeft gestoort door hem daer toe raed ende daed te hebben gegeven op wat tijt hij Emens sulcx soude doen ende dat hij Bruurs daer op die tijt soude maecken dat hij buijtenwaerts *op de marckt* soude sijn”.

Volgens Emens had Bruurs voor zijn hulp geld genoten.

Een verklaring over deze zaak werd ook gegeven door Michiel van Ierssel en Christiaan van Arendoncq die een gesprek hebben opgevangen van Jacobus Emens te Oisterwijk in de herberg van de weduwe Willem Vereck alias Boeijm van Loven. Jacobus vertelt daar dat „mevrouwe van Hilvarenbeecq (Catharina Stevens) over het stooren van de paepsche kercke 100 daelders genooten heeft” en dat Emens geen accoord over de verstoring heeft willen sluiten „voor aler mevrouwe van Hilvarenbeecq soude wesen voldaan”.

Uit het gesprek van Emens blijkt ook nog dat pastoor Rijsbosch persoonlijk deze 100 daalders „in specie van ducatons” is gaan betalen op kasteel Bergh te Oirschot, woning van Catharina Stevens.

Uit een verklaring van Hendrick Laureijs de Cort uit Diessen blijkt dat pastoor Philippus Rijsbosch (1679-1689) woonachtig was te Hilvarenbeek. Hij betaalde jaarlijks 40 gulden huur „voor seeckere groote huijsinge met den voorhof, schuere ende torfhuijs gecomen van de heer Andries van den Nieuwenhuijsen in sijn leven canonick alhier, gestaen ende gelegen inde Koestraet”.

Ook zijn opvolger, pastoor Peter Bruurs (1690-1713) telg van de Esbeekse tak van de familie Bruurs, woonde te Hilvarenbeek.

Bij de brand van 1694 woonde hij in de Koestraet in het huis van Jacoba Rijsbosch, een schatrijke ongehuwde juffrouw. Dit huis dat stond naast het voornoemde huis van kanunnik Van den Nieuwenhuijsen had een waarde van 3000 gulden. Ook de inboedel van pastoor Bruurs, waardig 700 gulden, ging bij deze brand geheel verloren.

In 1708, tijdens de Spaanse Successieoorlog, wordt Hilvarenbeek overvallen door 130 à 140 dragonders. Bij deze gelegenheid wordt pastoor Bruurs 170 gulden en 18 stuivers afgeperst. Bruurs werd op 19 juni 1713 in de protestante kerk van ons dorp begraven.

Een laatste, maar zeer duidelijk, indirect gegeven voor de 2e schuurkerk vinden we in 1702. Dan verklaart Hendrick Barthelomeus Timmermans op eerste Paasdag „omtrent ten 11 uijren voornoen comende uijtte *schuerkercke van Gijsbert van den Nieuwenhuijsen alhier in de Koestraet* met ende beneffens Hendrick Gerrit Schepens gaende naer huijs ende comende over de beecq en den dries van Gijsbert van den Nieuwenhuijsen voornoemd” door Schepens staande te zijn gehouden. Schepens zegt hem „gij schelm, was

dat sulcx grooten misdaet dat mijn jongen ende schapen in u kooren geweest sijn". Hij slaat daarop Timmermans zo hard op zijn neus dat het bloed eruit spoot en trok meteen zijn mes waarmee hij Timmermans „over de rug sneed”.

Hét bewijs van het bestaan van de oudste schuurkerk op Beeks grondgebied wordt geleverd door het rekest dat de Bekenaren in 1721 zenden aan de Staten-Generaal. De tekst volgt hieronder in extenso;

„De inwoonders van Hilvarenbeeck laten weten dat sij nu *meer als 50 jaren* herwaerts onder conniventie (= oogluikende toelating) van haar Hoog Mogenden haare godsdienst hadden geoeffent in seeckere schuure ten deele met steene en ten deele met leeme mueren ende wanden, *staende binnen gemelde vrijheijt aende straet off publike wegh*. Dat de voornoemde schuere sodanigh was vervallen dat het te vreesen was dat deselve bij sterke wind of een ander toeval 't eenenmael over hoop mogt vallen ende dat oock soo laag van grond was, dat bij regenachtig weder daerin niet droog konde werden geseeten. Dat sulcx seer veel had gecontribueert (= bijgedragen) tot den voortganck vande laetste contagieuse (= besmettelijke) siektens die voor twee jaeren aldaer seer veele menschen had weghgerukt dat derhalve de regenten der voorn, heerlijkheijt oock hadden verboden in de voornoemde dompige schuere langer dienst te doen, sulcx dat sij supplianten seer lanck in het open veld haeren godsdienst hadde moeten waernemen.

Dat sij supplianten om die reden te raden waren geworden om gemelde schuer *een weijnigh te verplaatsen* op een droogen grond en wat meer affgeleggen van de straet off publike wegh, dog dat sulx wegens hunne armoede tot nog toe hadden moeten nalaten.

Dat als nu eenige vermoogende menschen tot voorkominge van verdere onheijen hadden aengenomen haer supplianten daer in te assisteren met eenige penningen indien sij supplianten daer toe permissie van hare Hoog Mogenden gelieven te permitteren de voorsegde schuere, staende aen de publike wegh *een roede off 20 verder* op een drooger plaets af te moghen setten”.

De kwartierschout van Oisterwijk zegt ons nog iets over de ouderdom en het uiterlijk van deze schuurkerk. Hij heeft „naer ingenoomen informatie ende oculaire inspectie ondervonden dat gesegde kerkschuere is gebouwt *den jaeren 1671*, weesende van eenen lichte timmer met leeme ende slechte steenen wanden doorgaens voorsien, sijnde van achter hooger als van vooren ende in het midden ingeboogen”.

Hij verklaart ook dat de schuur in 50 jaar zo is vervallen dat een ongeluk geveesd moet worden en dat hij gebouwd is op zeer vochtige grond.

EEN STUK FAMILIEGESCHIEDENIS

Voor de situering van de 3e Beekse schuurkerk en daardoor ook van de voornoemde 2e schuurkerk, is een stuk familiegeschiedenis onvermijdelijk.

We zijn al enkele keren kanunnik Van den Nieuwenhuijsen tegengekomen. Kanunnik Andries van den Nieuwenhuijsen, ook wel Andries Michielssen genaamd, was te Hilvarenbeek geboren als zoon van Andriaen van den

Nieuwenhuijsen en Cornelia Joris van Baerle. In 1634 werd hij ingeschreven als student te Leuven en later zien we hem terug te Hilvarenbeek, waar hij gaat wonen in de Koestraat in een huis met logie (middennederlands voor uitbouwsel). Deze logie wordt later genoemd „'t Kleijn huijsken” of „'t Somerhuijs”.

Als Andries sterft komen zijn goederen in handen van de kinderen van zijn enige zuster, Anna van den Nieuwenhuijsen.

Deze Anna was gehuwd met Jan van Trier, eigenaar van het „Hoochhuys ofte den Hasenwint” aan de Vrijthof en huwde later met mr. Lambrecht Verrijth, chirurgijn „in den oijvaersnest” op de Vrijthof.

De ouders van Lambrecht Verrijth waren schepen-olieslager-brouwer Peter Wouter Verrijth en Adriaentje Fabry, dochter van de schout.

Zijn oom Sebastiaan Verrijth was kanunnik van het Beekse kapittel en eigenaar en bewoner van het huis Groenendaal.

De voor- en nakinderen van Anna van den Nieuwenhuijsen waren mr. Peter van Trier, advocaat te 's-Hertogenbosch en later te Hilvarenbeek, Michiel Verrijth, Barbara Verrijth gehuwd met Wouter van Eijnhoven, Jenneke Verrijth begijn te Turnhout en Anna Maria Verrijth gehuwd met Hendrick de Cort en wonende te Diessen.

De kwestie die tussen deze voor- en nakinderen van Anna van den Nieuwenhuijsen later ontstaat gaat niet over het huis „den Hasenwint” zoals J.J. Vugs beweert, maar over het huis van kanunnik Andries van den Nieuwenhuijsen aan de Koestraat.

De Hasenwint is immers het vaderlijk erfdeel van advocaat Peter van Trier maar het huis aan de Koestraat is moederlijk erfdeel en hierin zijn ook de kinderen Verrijth gerechtigd.

In ieder geval woont advocaat Van Trier niet in de Hasenwint, maar in het huis van Andries van den Nieuwenhuijsen, waarin hij voor 1/5 deel gerechtigd is. 2/5 deel van dit huis koopt hij in 1688 van Anna-Maria en Jenneke Verrijth. Het huis wordt dan als volgt omschreven: „een huijs met twee hoven met nog een cleijn huijs genaemt 't somerhuijs met schuer, stallinge ende hoff tot Hilvarenbeecq ter plaetse de Koeystraete noirt, de erve heer Philipus Rijsbosch oost, de gemijne beeck suijt, neffens de erfenisse van de erfgenaemen van heer Joost van Merode nu bewoont wordende door de heer canonic Fabrij westwaerts, item een dries over de beeck zuijt de gemijne ackerweg, westwaerts de kinderen mr. *Gijsbert van den Nieuwenhuijsen*, noirtwaerts de genoemde huijsinge, item een bocht saijlant over de voornoemde ackerweg”.

Het is dit huis waarin eerder pastoor Rijsbosch woonde als huurder en waarvan in 1694 de logie werd omgetrokken om de brand te stuiten.

Intussen was advocaat Van Trier overleden als gevolg van de klap van een zware koperen kandelaar die in de herberg van Johan Sweens door president-schepen Peter Cornelis Bruurs naar zijn hoofd werd gegooid.

(Bruurs zal in 1694 zijn klappen thuis krijgen als men hem met een wijnpint op zijn hoofd slaat en bovendien een mes in zijn rug steekt).

De weduwe van Peter van Trier, Helena van Bocxmair, koopt in 1699 weer

1/5 deel van het huis van Andries van den Nieuwenhuijsen, nu van de erfgenamen van Michiel Verrijth, maar zal spoedig daarna Hilvarenbeek verlaten vanwege de Spaanse Successieoorlog die inmiddels is uitgebroken.

In deze periode woont in 't Somerhuijs Catelijn, weduwe van schutter Peter van Overa, „met last om de grote hujsinge in affwesen ende vluchten ter saecke dese oorlog van den requirante (Helena van Bocxmair) met haere familie te observeren ende gaede te slaen en daeromme oick noijt eenige huurpenningen verwoont te hebben”.

Terug in Hilvarenbeek ontstaat er een kwestie tussen haar en Willem en Marie van Eijnthoven, kinderen van Barbara Verrijth, die nog steeds eigenaar zijn van 1/5 deel van het voornoemde huis aan de Koestraat. Deze kwestie is opgelost in het voordeel van Helena van Bocxmair en hiermee zijn we gekomen aan de verkoop van het huis in 1718.

In dat jaar verkoopt juffrouw Helena van Bocxmair weduwe van heer en meester Petrus van Trier aan Nicolaas Smulders, voor en ten behoeve van zijn broer heer en meester Anthonius Smulders, advocaat voor den hove van justitie te 's-Gravenhage „seecker hujs met bijhuijs als schuer met de hoven aan wedercanten gelegen, staende ende liggende alhier in de Koeijstraete aldaer d'erve juffrouw Margrieta van den Kerckhoff oistwaerts, een dries in desen mede opgedragen suijtwaerts, de heer getransporteerde in desen west ende de voors. Koeijstraete noirtwaerts, item hiertoe alnogh eenen dries off beemt liggende over de beecke groot omtrent 3^{1/2} lopense aldaer de beecke off erve hiervoor noirt, juffrouw Lemnius erven oist, de Spulsestraete (nu Papenstraat) suijt, d'erve weduwe off kinderen Martien Lemmens west.

Deze goederen zijn belast met een pacht van 14 stuivers per jaar aan de rector van het Jan Baptist altaar te Hilvarenbeek, 14 stuivers aan rector Sebastiani te Hilvarenbeek, 10 stuivers aan de H. Geest armen „mede jaerlijcx van 2 vatte reductie rogge”, 7 stuivers aan de rector van het H. Geestaltaar te Oisterwijk en een cijns van 1 stuiver en 3 penningen per jaar aan het Beekse kapittel.

Voor deze koop betaalt Smulders f 1057.14.12 plus f 26.8.14 aan de 40e penning en f 2.13.– aan de 10e penning.

Smulders kan huis en grond aanvaarden „op verhujsenstijt aenstaende 1719”. Helena van Bocxmair is toen met haar dochters gaan wonen in het huis den Hasenwint op de Vrijthof.

Haar dochters Johanna en Cornelia, die kwezel of geestelijke dochter waren, verhuren de Hasenwint in 1722 aan Hendrick van Poppel, maar blijven zelf wonen in een bovenkamer van dit huis.

Johanna van Trier werd op 16 mei 1722 te Hilvarenbeek begraven. Haar zuster Cornelia verhuist dan naar Tilburg en verhuurt het huis nog enkele malen, in 1725 aan sr. Gerit de Vries, procureur te Hilvarenbeek, en in 1728 aan Antonij van Oorschoth.

Tot zover een stukje familiegeschiedenis. We nemen de draad weer op in 1721, als de Beekse inwoners een rekest zenden aan de Staten-Generaal om een nieuwe schuurkerk te mogen bouwen.

(wordt vervolgd).